

A kulturális színtér alapítványi kiszervezése

A fügefavitéz

A közelmúltban újabb, mondhatni szokásos felháborodáshullám kísérte Demeter Szilárd nyilatkozatát: a funkcióhalmozó intézményvezető nemcsak a magyar irodalom nagy részét, de a könnyűzenét, a filmet, a színházat is leszólta. Ám ennél sokkal érdekesebb a színpadok mögötti lázas osztozkodás.

AZ ALKOTÓMUNKA GYÜMÖLCSEIRE VÁRVA

„Kulturális életünk talán legnagyobb problémája, hogy a szekértábor-logika hamis dilemmájába ragadt bele. Az egyik oldal azt mondja magáról, ő képviseli a progressziót, a másik pedig a mucsai.” Régi mániáját ismételte el Demeter Szilárd, a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) főigazgatója október végén a *Mandínek*-nek adott interjújában. Ugyanerről beszélt az *Index*-nek is, nagyjából ugyanakkor: „Mert nem ahhoz kell bátorság, hogy a másik szekértáborba tartozót kritizáljam – az az igazi, amikor a sajátjaimat is tudom. Szeretnék eljutni odáig, hogy egy kortárs irodalmi mű szempontjából érdektelenné váljanak a szekértáborok.” Igaz, több mint egy éve a szekér-

táborosdiról már megoldott kérdésként beszélt a *Kontra.hu* című, középén állással aligha vádolható blognak: „Jómagam az irodalmi élet szekértábor-logikáját írtam felül azáltal, hogy kiszélesítettem, demokratikusabbá tettem a szakmai döntéshozatalt.” Mindeközben a kortárs irodalmi teljesítmények kritizálásakor egyetlen szerzőt emelt ki példaként, Parti Nagy Lajost, ami nehezen értékelhető a szekértábor-logika nagyvonalú meghaladásaként. De Demeter egy évvel korábbi okfejtése – miszerint vannak támogatandó, „magyarhírű” szerzők, meg nem támogatandó, világhírré törekvők – sem az „árokbetemetés” szándékával hangozhatott el.

Ám mindez csak a felszín, és ebben az esetben is érvényes az orbáni alapelv: nemcsak azt kell figyelni, hogy mit mond, inkább azt, hogy mit csinál. Demeter ígérete, amellyel 2019-ben belépett a kultúrpolitikai térbe, amennyire komolyan vehetetlen volt akkor, annyira beváltatlan maradt máig. Sőt, amit látunk, az jóval inkább a polarizált struktúrák kiépítéséről szól, illetve az efféle építkezés újabb lépéscsúfokaként megjelenő hosszú távú kisajátításról: a *kiszervezés*ről.

Minden kezdet nehéz

Csak egy kicsit kell visszaugrani az időben, hogy nagyszabású, ám döglött tervek egész sorozata

tárljon eléünk. Azt a történetet már sokan és sokféleképpen megénekelték, hogy az éppen a Mézsaáros Lőrinc-féle, az összes vidéki lapot kisgömböcként felzabáló Mediaworks egyik vezető szerkesztője egy véleménycikk-sorozattal hogyan buktatta sorra az elhajló fideszes kulturális vezetőket. Hammerstein Juditot a Balassi Intézet éléről, Prőhle Gergelyt a PIM igazgatói székéből menesztették állítólag Szakács Árpád cikkei miatt. (Szakács azóta maga is elvérzett a kultúrharc egy kevésbé nagyszabású csatájában, és Fidesz-kritizáló, illetve oltásellenes cikkeivel bukkan fel időnként sokadrangú határon túli online lapokban és a Mi Hazánk Mozgalom megmozdulásain.)

Mindezt azért idézzük föl, mert 2019 elején mintegy vészmelegdélként nevezték ki a néhány hónapig azt megelőzően megbízottként a PIM-et vezető Demeter Szilárdot. A Habony-féle Századvégtől érkező filozófus-író-rockzenész Demeter amolyan önjelölt reneszánsz emberként (s ebben némiképp a hierarchiában elvileg fölülte álló Kásler Miklós miniszterre hasonlítván) kezdett neki a kulturális intézményi struktúra újragondolásának. Egy akkoriban a kulturális támogatási rendszerben vezető beosztásban dolgozó forrásunk arról beszélt, hogy Demeter gyakorlatilag ismeretlen volt a területen évek óta dolgozó szakemberek számára, eleinte nem is tudták, mire számítsanak. „Voltak mendemondák 2019-ben arról – idézi fel forrásunk –, hogy milyen tervei vannak Demeternek, de az év végéig ezekből gyakorlatilag semmi sem lett. Ugy vették sokan, hogy sikerült visszaverni a próbálkozásait. De 2020 elején már egy konkrét beadványt kellett véleményeznünk az intézményi összevonásokról, ami sokakat meglepett.”

Habár eleinte még csak a PIM irodalmi „erőközponttá” alakításáról beszélt Demeter, hamar világos lett, hogy ennél nagyobb ambíciók vannak. Szóba került egy kulturális csúcstévhely létrehozása a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) összevonásával, a *Kultúra.hu* portál átvételével a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft.-től (MANK) és egy Anyanyelvi Kulturális Társulás és Művészeti Tehetséggondozó nevű tanácsadó testület felállításával. Ez utóbbi társulásnak is Demeter lett volna az elnöke, és az OSZK-n meg a PIM-en kívül ebben tömbösítették volna az időközben felállított Petőfi Irodalmi Ügynökséget (PIÜ), a Nemzeti Tehetséggondozó Nonprofit Kft.-t és a Cseh Tamás Archivum Alapítványt is. Ugyanehhez az időszakhoz kapcsolódik az a próbálkozása, amellyel a Nemzeti Kulturális Alapot (NKA) szeretne volna megszüntetni, és az alap által kiosztott kulturális támogatási összegeket a saját struktúráján át újraosztani. Az infrastruktúráról az volt az elképzelés, hogy az OSZK és a PIM kiköltöznék addigi ingatlanjaiból, és egy új épületbe, a Magyar Nyelv Házába menne át. Létrejönné továbbá egy Magyar Könnyűzenei

Központ és egy Digitális Bölcsészeti Központ is.

Mindebből gyakorlatilag semmi nem valósult meg. Az NKA kinyírását a takaréklángon pislikoló Magyar Művészeti Akadémia (MMA) még megakadályozta, az Anyanyelvi Kulturális Társulás és Művészeti Tehetséggondozó létrehozása lekerült a napirendről, az OSZK és a PIM pedig maradt a helyén. A 2020 januárjában kiosztott Térey-ösztöndíjak körüli botrány és a főigazgató egy némely megszólalása viszont a kudarchalmazt palástolni tudta.

NKA helyett MKA

Az idei ősz aztán újabb átalakítási hullámot hozott a kulturális életben, aligha függetlenül a kicsivel korábban a felsőoktatásban – az SZFE ügyét leszámítva – nagyobb ellenállás nélkül végigvitt alapítványosítástól. A *Magyar Közlöny* 2021. május 31-i számában jelent meg az a kormányhatározat, amelyik 600 millió forintos alapvagyonnal létrehozta a Magyar Kultúráért Alapítványt (MKA). Am közel sem a 600 millió jelentette az áttörést, sokkal nagyobb tételben indult a játék: a felsőoktatási „modellváltásból” ismert formában felálló közérdekű vagyonkezelő alapítvány

ugyanis rögtön felszippantott egy sor intézményt és ingatlant. Óvatos becslések szerint is 100 milliárdos vagyonkiszervezés indult meg, amelynek kedvezményezettje a Demeter létrehozta PIÜ lett, illetve az abból nyáron fazonigazítással kialakított Petőfi Kulturális Ügynökség (PKÜ). Az eredetileg a PIM égisze alatt létrehozott állami tulajdonú PIÜ/PKÜ tulajdonosi jogai ugyanakkor átkerülnek az MKA-hoz, amelynek a jogszabályi környezet alapján gyakorlatilag leválthatatlan és számonkérhetetlen ötfős kuratóriumát Demeter fogja vezetni. Kicsivel később az is kiderült, hogy mellette a testületben helyet kap többek között Békés Márton, a Terror Háza kutatási igazgatója – Schmidt Mária jobbkeze –, és Závogyán Magdolna, a Nemzeti Művelődési Intézet ügyvezetője, aki Lezsák Sándor közvetlen munkatársa. A kulturális területet alapítványokba kiszervező érdekkörökből tehát a Lezsák-féle, a Schmidt-féle és a Demeter-féle állt össze az MKA égisze alatt a közös grémiumban.

A folyamat végére az alapítványhoz került az óbudai Zichy-kastély, a Hajógyári-sziget jelentős része (az egykori Vizoviczki-birodalom), az I. kerületben álló Andrassy-palota, illetve a MANK teljes ingatlanvagyon, köztük számos alkotóház, művésztelep, továbbá olyan kastélyok, mint a zsenyei vagy a szigligeti. Korábban már a PIÜ-höz került a Szege-di Irodalmi Rezidensház, illetve a Magyar Írók Háza. Ugyanígy náluk landolt az ingatlanként nem olyan jelentős, de a magyar irodalom szempontjából felbecsülhetetlen eszmei értékű balatonfüredi fordítóház (Lipták Gábor író volt otthona) is. Szintén az alapítvány alá sorolt be a Nemzeti Tehetséggondozó Nonprofit Kft. is, az ősszel pedig a PKÜ potlom 41 millióért – meglehetősen rendhagyó körülmények között – felvásárolta a kisoroszi önkormányzattól az Ujházy-műteremházat is.

Halmi Róbert, a Momentum kulturális ügyekkel foglalkozó politikusa megkeresésünkre elmondta, ironikus módon az egész struktúrából egyedül a PIM az, amely-

nek a működésére a magyar államnak konkrét ráhatása maradna egy esetleges kormányváltás után. A korábban, már a Fidesz-kormány alatt a kultúráért felelős államtitkárság főosztályvezetőjeként dolgozó Halmi szerint a most kialakított struktúrával nemcsak az a probléma, hogy bármikor leválasztható az államról, de az is, hogy egy forráshiányos helyzetben könnyen elképzelhető, hogy a megszerzett ingatlanvagyon egy részét kiárusítva jutna pénzhez az alapítvány. „Van olyan része a vagyonnak – mondja Halmi –, ami presztízséptésre szolgál, mint a szigligeti alkotóház. Demeternek nyilván fontos, hogy ott is megkerülhetetlen legyen, más esetekben azonban egyértelműen az alapítvány vagyonhoz juttatása látszik a kiszervezés céljának.” Ráadásul, mint Halmi fogalmaz, az MKA elkezdett úgy működni, mint az NKA, csakhogy még átláthatatlanabb és zavarosabb, hogy mikor milyen pályázatot írnak ki éppen.

Az MKA alá tartozó PKÜ az utóbbi hónapokban több százmillió forintos keretösszeggel írt ki pályázatokat könyv- és folyóiratkiadásra, nagylemezkiadásra és 1,3 milliárdért zenei programokra a saját, az NKA-val párhuzamosan felállított könnyűzenei szakmai kollégiumán keresztül. Úgy tűnik, hogy ami 2020 elején az Anyanyelvi Kulturális Társulás és Művészeti Tehetséggondozó projektjének elkaszállásával nem jött össze, a Magyar Kultúráért Alapítvány felállításával hatványozottan megvalósult Demeter számára. Am szokás szerint ennél most is összetettebb a képzet.

Helyén marad

Egy korábban a PIÜ alá beszerzett kulturális irodában dolgozó forrásunk arról számolt be, hogy bár kétségtelenül voltak jelentős eredményei a PIÜ/PKÜ-n keresztül Demeternek, a hétköznapi működés sokszor kifejezetten kaotikusnak tűnt. „Nem volt átgondolt program, terjeszkedés igen, de az nem kulturális stratégia, és még ez is ügyetlenül haladt az óriási hátszél ellenére is.”

CSALÁDIAS HANGULATBAN

A PIM főigazgatójának nem a Petőfi rádió felsikerű megszerzése volt az első médiaügyi kísérlete; az A38-ról indult egy monstre magazinműsor *Hajónapló* címmel, ám az egy kínos adás után (amelyben a németek kiirtásáról fantáziáltak a vendégek) elég hamar földbe állt az azonos című online folyóirattal együtt. A PKÜ portfóliójában azonban még van egy s más. Például a *Kultúra.hu*, amely eredetileg a MANK lapja volt, onnan szerezte meg a PIÜ (utóbb aztán az egész MANK-ot behúzták). A PIM előtti, a Kárpát-medencei Tehetséggondozó (KMTG) Nonprofit Kft.-hez kötődő idők maradványa a *Helyőrség.ma*, ennek a főszerkesztője Farkas Wellmann Endre, Demeter korábbi KMTG-s oktatótársa. A szerkesztők között van Farkas Wellmann felesége, Bonczidai Éva, ahogyan Demeter sógora is. Ők mind a Demeter vezette PKÜ-től kapják a fizetésüket. De így van ezzel a nyáron indult kulturális havilap, a *Magyar Kultúra* főszerkesztője is, aki szintén Bonczidai Éva. Családiisan szűk körben osztottak itt lapokat.

A legfrissebb kiadvány egyben a legnagyobbat vállalja: *The Continental* címmel angol nyelven ad ki főként amerikai célközönségnek magyar és közép-európai szerzőket. A jelentős keretből elindított lapot Jászberényi Sándor szerkeszti. Az első számban többek között Háy János, Tóth Krisztina és Babarczy Eszter írásai jelentek meg.

Forrásunk szerint az igaz, hogy a PIM-ben és csatolt részeiben nőttek a fizetések és a pályázható összegek, ugyanakkor a PKÜ-nek máig nincs használható honlapja, a PIÜ régi, angol nyelvű oldalán jelennek meg még mindig az információk, bár ott is csak ritkán. De ennél is nagyobb baj, hogy a feleslegesen felduzzasztott médiaportfólió rendkívül sok pénzt visz el, alacsony hatékonysággal működik, és jobbára egy Demeterhez közeli klikk kifizetőhelyének tűnik (*a PKÜ lapjairól lásd Családias hangulatban című kerekasztalunkat*).

Másik forrásunk, aki a könnyűzenei támogatási rendszerben dolgozott hosszú ideig, még kritikusabban fogalmaz: „Ingatlankat és intézményeket bekebelezni nem valódi teljesítmény, ehhez elég a hátszél. A kérdés az, hogy sikerül-e megtölteni azokat tartalommal, és ezen a téren már nem olyan rózsás a helyzet.” Elmondása szerint Demeter nagyszabású vállalásai közül egyelőre egynek sem látjuk a konkrét megvalósulását, pedig már lassan két év eltelt a bejelentésük óta. Szerinte az, hogy mind az OSZK, mind a PIM a helyén maradt, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (OSZMI) pedig átkerült Vidnyánszky alapítványához, azt mutatja, hogy beszűkült Demeter mozgástere. Korábban valóban arról volt szó, hogy a Diákvárosnak szánt dél-pesti területen épül fel egy csúcsintézmény, ahol az OSZK, az OSZMI, a PIM és a Nemzeti Filmintézet is helyet kap. Akkor Káel Csaba, Fürjes Balázs és Demeter még együtt tartottak terepszemlét. Aztán ezt nagyrészt felülírta a Fudan Egyetem terve, de azután sem tértek vissza rá, hogy a Fudan-projekt háttérbe szorult, Fürjes pedig legutóbb már élesen kritizálta Demetert annak nyilatkozatai miatt.

Hasonló a helyzet forrásunk szerint a Hajógyári-szigettel is. Elvileg idén ősszel kellett volna ott bizonyos munkáknak megindulni, de ez nem történt meg. Ugyanakkor azt lehet hallani, hogy Demeter a terület beépítési projektjeiből is kiszorulni látszik, mint mondta, „vannak itt nála tapaszt-

taltabb betonkeverők, akik mellett egyelőre nem tud labdába rúgni”. Forrásunk azt is hozzátette, „eddig a könnyűzenének belengetett 23 milliárd sem érkezett be, de erről nem beszél senki, mert félnek, hogy kimaradnak abból, amit az ad hoc kiírt pályázatokon esetleg behúzhatnak”. Hozzáteszi, jellemző a Petőfi rádió és tévé körül kialakult helyzet is: az eredeti terv az volt, hogy ezeket teljesen kivesszük az MTVA-ból, és a PKÜ alá szervezik át, amit azonban Várhegyi Attila megvétózott, úgyhogy annyi történt csak, hogy a stúdiók átkerültek a Demeter törzshelyének számító A38-ra. Véleménye szerint itt is az jött ki, hogy a főigazgató amolyan fantaszta: vannak jobb és egészen rossz ötletei, de lényegében egyikhez sincs megfelelő csapat körülötte, apparátust építeni nem tud. A Demeter-éra egészéről azt mondja, „a Digitális Irodalmi Akadémia már létezett, azt mutogatni ugyanolyan, mint az üres ingatlanokat. Egy ösztöndíjat kifizetni nem nagy teljesítmény, a Térey-ösztöndíjráadásul meglehetősen félre is ment, más konkrét teljesítményt egyelőre nem látunk. Területfoglalás zajlik, nem építkezés”.

A PIM költözése is hosszú időre lekerülhet a tervek közül, ugyanis egy október 20-án kelt módosító javaslat a jövőre esedékes Petőfi Sándor-emlékév ürügyén arról rendelkezik, hogy a PIM épületét nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű beruházás keretében újítsák fel a benne működő, jövő ősze megújuló állandó kiállítással együtt. Az OSZK-nál ennyiről sem lehet beszámolni: a mostoha viszonyok, amelyekről korábban részletebben is írtunk (*lásd: Várázshegy, Magyar Narancs, 2020. július 9.*), továbbra sem rendeződtek megnyugtatóan.

Kérdés tehát, hogy pontosan miben is áll a PIM-főigazgató teljesítménye: leginkább a nagy volumenű, de egyelőre bizonytalan kimenetelű intézmény-összevonásban. Azt még nem látni, mi lesz ebből – azt viszont, hogy mi nem lesz már ugyanúgy, mint eddig, ki lehet következtetni.

Krusovszky Dénes